
Рецензовано

Опір без лідера: розвиток, протидія та дослідження концепції повстанського руху

Odpor bez vůdce: vývoj, potlačování a výzkum povstaleckého konceptu

Мірослав Мареш

Анотація

Стаття присвячена повстанському стратегічному концепту «опір без лідера». Він був розроблений офіцером розвідки США полковником Уліусом Луїсом Амосом. Цей концепт використовується різними повстанськими угрупованнями і досліджується в контексті повстанського руху та боротьби з ним, а також пов'язаних з цим питань (екстремізм, тероризм тощо). Автор цієї статті розглядає тенденції розвитку, сильні та слабкі сторони цієї стратегії (включно з похідними концепціями, такими як «джихад без лідера» тощо). Пояснюється її адаптація в епоху сучасної політичної та гібридної війни. Обговорюються виклики для успішного протистояння з точки зору архітектури безпеки (розвідка та правоохоронні органи, армія, недержавні суб'єкти).

Анотація:

Стаття присвячена повстанському стратегічному концепту «опору без лідера». Він був розроблений американським розвідником полковником Уліусом Луїсом Амосом. Він використовується різними акторами і досліджується в контексті повстанського руху та боротьби з ним, а також пов'язаних з цим проблем (екстремізм, тероризм тощо). Автор цієї статті розглядає тенденції розвитку та сильні і слабкі сторони цієї стратегії (включаючи похідні концепції, такі як «джихад без лідера» тощо). Пояснюється її адаптація до сучасної політичної та гібридної війни. Обговорюються виклики для успішної боротьби з точки зору архітектури безпеки (розвідка та правоохоронні органи, армія, недержавні актори).

Ключові слова: Опір; Боротьба з повстанцями; Екстремізм; Тероризм; Розвідка.

Ключові слова: Опір; боротьба з повстанцями; екстремізм; тероризм; розвідка.

ВСТУП

Історичні та сучасні повстання та боротьба з ними становлять значний виклик для збройних сил, правоохоронних органів та розвідувальних служб. Стратегії та тактики повстанців також є предметом експертних дискусій та наукових досліджень. Теорія і практика можуть бути тісно пов'язані між собою, як показує розвиток концепції «опору без лідера». Короткий нарис, написаний спочатку офіцером розвідки США Уліусом

Луїсом Амосом на початку 1950-х років, згодом вплинув на кількох важливих повстанських мислителів з різних екстремістських середовищ і має сильний вплив також у сучасному світі. Дослідження його нещодавнього впливу на військову сферу, здається, є недостатньо розвиненим. Метою цієї статті є пояснення походження, поширення та сучасного використання «опору без лідерів», аналіз його специфічного взаємозв'язку з військовою сферою (включаючи його перетин із сучасною політичною та гібридною війною) та обговорення викликів, пов'язаних із протидією цьому явищу. З огляду на ці цілі, дослідницькі питання є такими:

1) як «опір без лідера» вплинув на стратегії повстанців і терористів, 2) як «опір без лідера» може бути пов'язаний з військовою сферою і 3) як цю стратегію можна успішно ліквідувати. Буде використано стратегічний аналіз у контексті досліджень повстанського руху та тероризму, а також підходи розвідувальних досліджень¹. У статті акцентується увага на перспективі Центрально-Східної Європи, оскільки вплив «опору без лідера» не досліджувався систематично в цьому регіоні² (незважаючи на те, що походження цього поняття має тісні зв'язки з Центрально-Східною Європою – див. нижче).

1 АНАЛІТИЧНА МОДЕЛЬ: МЕРЕЖЕВА ПЕРСПЕКТИВА, (НЕ)ІЄВІ) ІЄРАРХІЯ ТА КЛІТИНИ

Концепція «опору без лідерів» базується на вільній структурі залучених учасників. З огляду на це, найкращим підходом до розуміння її позиції в спектрі

¹ ГОМПЕР, Девід С., Пол К. ДЕВІС, Стюарт Е. ДЖОНСОН та Дункан ЛОНГ. *Аналіз стратегії та стратегії аналізу*. RAND Corporation, 2008. ISBN 13: 9780833045034.

² Деякі конкретні питання, пов'язані з ультраправими «одинаками», були обговорені в MAREŠ, Miroslav a Richard STOJAR. *Ультраправі злочинці*. FREDHOLM, Michael. *Розуміння тероризму одинаків: минулий досвід, перспективи на майбутнє та стратегії реагування*. Лондон: Routledge, 2016, с. 66-86. ISBN 9781138309142. Дипломна робота Павла Дрліка пропонує цікавий приклад «Національного опору». DRLÍK, Pavel. *Případová studie aktéra «Netwar»*. Брно, 2009. Доступно також за адресою: https://is.muni.cz/th/ocvin/Pripadova_studie_aktera_netwar.pdf. Бакалаврська робота. Масаріків університет. Керівник роботи Мартін Бастрл.

Стратегії повстанців (включно з терористичними стратегіями³) повинні базуватися на структурному аналізі підривних організацій. Такий підхід пропонує мережевий аналіз, розроблений Річардом Меттью та Джорджем Шамбо. Вони поділили терористичні структури на дві основні категорії: 1) традиційна ієрархічна модель з командиром та підлеглими підрозділами; 2) сучасна модель «мережевої війни», що складається з вільної неієрархічної мережі залучених підрозділів⁴. Ієрархічна модель може включати більше рівнів командування (пірамідальна модель) або лідери можуть координувати осередки, які не мають між собою контактів (централізована координована модель). У рамках «мережевої» структури можна розрізнити взаємопов'язану лінійну мережу осередків (вони безпосередньо і негайно координують свою діяльність) та дифузну модель (осередки без прямих контактів між собою, вони координуються лише спільними цілями, а не прямим спілкуванням і координацією). У дуже спрощеному вигляді основи цих моделей наведено на наступних графіках.

Основні моделі повстанських структур

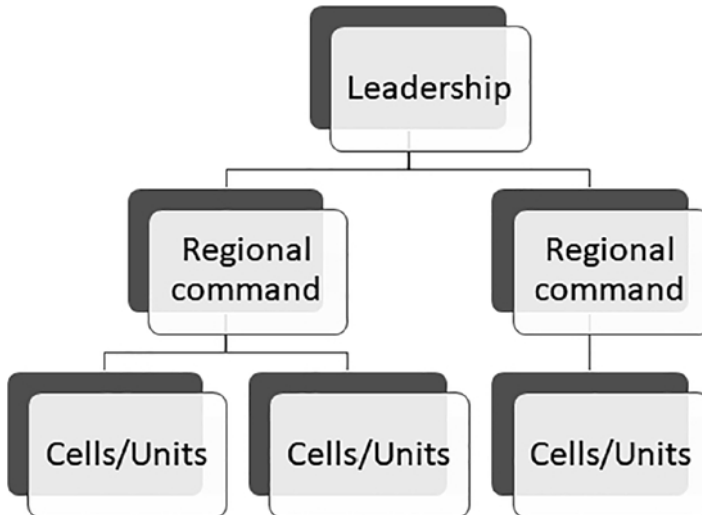

Схема 1: Пірамідальна ієрархічна модель

³ З огляду на те, що сучасні концептуалізації повстань і тероризму в багатьох випадках тісно пов'язані між собою, в цій статті підривний тероризм буде включений до більш широкого спектру повстанських стратегій. Такий підхід є типовим для ізраїльського експерта Аріеля Мерарі. Див. MERARI, Ariel. Terrorism as a strategy of insurgency. *Terrorism and Political Violence*. 1993, 5(4), 213-251. DOI: 10.1080/09546559308427227. ISSN 0954-6553. Також доступно за адресою: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546559308427227>

⁴ МАТТЮ, Річард і Джордж ШАМБО. Межі тероризму: мережева перспектива1. *Міжнародний огляд досліджень*. 2005, 7(4), 617-627. DOI: 10.1111/j.1468-2486.2005.00536.x. ISSN 1521-9488. Доступно

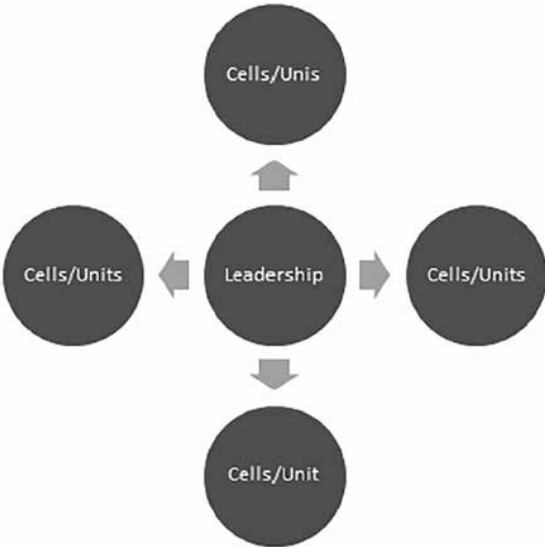

Схема 2: Координована централізована модель

Схема 3: Лінійна модель

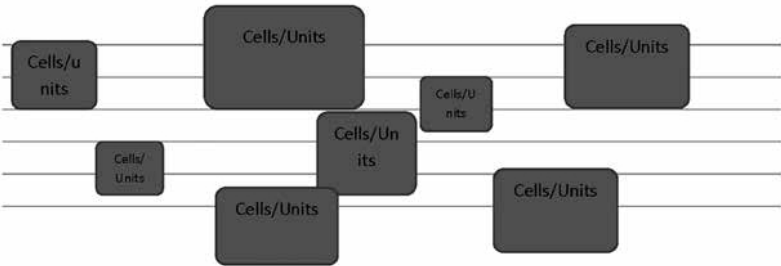

Схема 4: Дифузна модель

У дифузній моделі деякі одиниці/клітини можуть відігравати набагато важливішу роль, ніж інші, і їхня важливість може поступово створити неформальне, а згодом і формальне лідерство в повстанському русі. Важливо підкреслити, що динаміка мереж відіграє важливу роль як в їх аналізі, так і в протидії їм. За словами Метью і Шамбо: «якщо терористичні угруповання, що базуються на мережах, успішно створюють більш ієрархічну структуру, то посилення організації та підвищення рівня координації, ймовірно, породять нові переваги та нові вразливі місця, які зроблять ці ієрархічні терористичні мережі легшими для ураження та нейтралізації»⁵.

Кожен повстанський рух стикається з кількома дилемами. Етан Фріш визначив такі:

1. Дія проти секретності (необхідність здійснювати напади, з одного боку, і бути спійманим, з іншого боку);
2. Зростання проти контролю (зростання кількості членів, контрольованих територій та дій призводить до втрати ефективного контролю над повстанським рухом);
3. Вербування проти утримання (як змусити завербованих членів виконувати свої зобов'язання та утримати їх в повстанській організації);
4. Успіх проти довговічності (повстанські організації повинні досягати принаймні короткострокових цілей і виживати, щоб досягти довгострокових цілей);
5. Ресурси проти виборців (повстанські угруповання потребують підтримки та ресурсів від населення, і якщо вони застосовують пряме насильство проти людей, вони викликають «відчуження виборців»)⁶. Вільна мережа осередків може бути раціональним вибором на першому етапі повстання, пізніше вона може перетворитися на більш структуровані та/або ієрархічні форми. У таких випадках для аналізу може бути корисним поняття «протоповстання». Девід Байман визначає протоповстання як «невелику, насильницьку групу, яка прагне досягти необхідного розміру для більш ефективного досягнення своїх цілей і використовує такі інструменти, як політична мобілізація і партизанська війна, а також тероризм»⁷. Якщо повстанський рух у довгостроковій перспективі зберігає модель вільних осередків або лінійну модель, його можна віднести до концепції війни 4-го покоління⁸, а також до нових концепцій війни (що буде більш детально розглянуто в розділі «військова справа» цієї статті).

⁵ МАТТЮ, Річард та Джордж ШАМБО. 2005, 626.

⁶ Фріш, Ітан. Повстання теж є організаціями: організаційна структура та ефективність стратегії повстанців. *Peace & Conflict Review*. 2011, 6(1), 17-41. ISSN 1659-3995. Також доступно за адресою: <http://www.review.upeace.org/images/pcr6.1.pdf>

⁷ БАЙМАН, Даніель. *Розуміння протоповстань*. Санта-Моніка: RAND Corporation, 2007. ISBN 978-0833041364. Також доступно за адресою: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP178.pdf

⁸ Четверте покоління війни характеризується тим, що «у відповідь на переважну силу сучасних звичайних збройних сил слабші супротивники почали вдаватися до альтернативних способів ведення війни, таких як повстання, «тероризм» та інші форми «асиметричного» конфлікту». PERLA, Peter P., Albert A. NOFI та Michael C. MARKOWICZ. *Wargaming Fourth Generation Warfare (U)*. [онлайн]. Олександрія: CNA Corporation, 2006 [цит. 2020-06-28]. Доступно за адресою: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/D0014752.a2.pdf

2 ВИНИКНЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ: НЕВДАЧА ЗАХІДНИХ ТАЄМНИХ ОПЕРАЦІЙ У КОМУНІСТИЧНОМУ БЛОЦІ

«Безлідерний опір» останнім часом подається як приклад дифузної моделі, що використовується недержавними акторами, проте він був створений з більш витонченими — «пов'язаними з державою» — цілями і з потенціалом перетворитися на різні форми повстання. Його походження необхідно розуміти в контексті початку холодної війни (і її можливого переростання в «гарячу» Третю світову війну). Автором оригінальної концепції був Уліус Луїс Амос⁹. Він вперше опублікував свою статтю під назвою «Опір без лідера. Нові тактики для старої війни» у 1953 році для розвідувального співтовариства США. Після його смерті вона була передрукована для ширшої аудиторії 17 квітня 1962 року¹⁰.

Головним посланням статті є незадоволення західним підходом до антикомуністичних рухів опору в Східній Європі та численними провалами таємних агентів з організацій у вигнанні, які співпрацювали із західними розвідувальними службами. Він заявив, що Захід програє холодну війну, оскільки: «Ворог застосував нову тактику, яка робить класичну підпільну систему застарілою, тактику, яка приречла великі таємні організації, оскільки вони більше не можуть залишатися таємними»¹¹.

Сфера критики Амоса була відносно вузькою. Вона була спрямована на те, що комуністичні агенти проникли в політичні організації в екзилі. Цей факт спричинив вищезгадане розкриття цілих повстанських мереж у країнах комуністичного блоку. Він також негативно оцінював переоцінку ролі грошей, які західні спецслужби надавали організаціям опору, і які були готові діяти лише завдяки цій фінансовій підтримці. Опору в комуністичних країнах характеризувала відсутність лідерів, а організації в еміграції не були здатні породити «нових Тіто» (у сенсі сильних повстанських командирів за зразком Йосипа Броз Тіто під час Другої світової війни)¹².

Найбільше занепокоєння Амоса викликали польські політичні емігранти та їхні суперечливі зв'язки. Він наголошував на знищенні польської підпільної організації «Асоціація свободи і незалежності» (Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość - WiN). Як писав Амос, її

⁹ Полковник Уліус Луїс Амос був офіцером розвідки США грецького походження. Він народився в 1895 році. Під час Другої світової війни він приєднався до Управління стратегічних служб (OSS) і очолив його відділення в Каїрі (яке відповідало за операції в Північній Африці та Південній Європі). З 1947 року працював у Центральному розвідувальному управлінні (ЦРУ), а в 1948 році заснував нібито комерційну організацію «Міжнародні інформаційні служби» (INFORM), яка, однак, була прикриттям для ЦРУ. Помер у 1961 році. SIMKIN, John. Уліус Луїс Амос. В: *Spartacus Educational* [онлайн]. N.: Spartacus Educational, 1997 [цит. 2020-06-28]. Доступно з: <https://spartacus-educational.com/JFKamossU.htm>

¹⁰ АМОС, Уліус Луїс. Опір без лідера. Нові тактики для старої війни. *Інформація*. 1962, N.(6205), 1-4. (архів Історичного товариства Вісконсіна).

¹¹ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 1.

¹² АМОС, Уліус Луїс. 1962, 1-3.

лідер був викритий і змушений співпрацювати з польською таємною поліцією¹³. Інший випадок був пов'язаний з парашутистами, які пройшли підготовку в американській розвідувальній школі в Західній Німеччині і були заарештовані після того, як комуністичні агенти в емігрантських організаціях повідомили про них своїм командирам у Варшаві¹⁴. Судові процеси над західними агентами в Польщі в 1952-1953 роках спонукали Амосса змінити попередній підхід розвідки США до антикомуністичного опору в Східній Європі.

Він боровся за відокремлення політичної діяльності (уряд в еміграції, емігрантські та підпільні політичні партії тощо) від розвідки та підривної діяльності. «Політичним емігрантським організаціям ніколи не можна доручати завдання військової розвідки або підривного характеру. Підривну діяльність можна доручати лише елітним групам, невеликим за розміром, суворо ізольованим одна від одної»¹⁵.

3 «ОПІР БЕЗ ЛІДЕРА» 1. 0. : СПОНТАННИЙ, ВІЛЬНО ОРГАНІЗОВАНИЙ АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ РУХ З ЗАХІДНОЮ ПІДТРИМКОЮ

Американська розвідка повинна створити власну розвідувальну мережу, незалежну від політичних інституцій емігрантів. Політичні емігранти не повинні брати участь у підготовці розвідників та підривної діяльності. Викрита (навіть частково) підпільна організація, американська чи емігрантська, повинна вважатися втраченою¹⁶. Амос також заявив: «Особи, які досягли успіху в підпільній роботі під німецькою окупацією, не повинні автоматично вважатися придатними для роботи під радянською окупацією. Нинішні психологічні, моральні та технічні чинники значно відрізняються, як і лояльність»¹⁷.

Вищезазначені ідеї ґрунтуються на розвідувальній роботі з власними агентами. Основний внесок Амосса в теорію повстанського руху представлений в останній частині його статті.

¹³ Насправді, до WiN проникли агенти польської комуністичної секретної служби під назвою Управління безпеки (Urząd bezpieczeństwa – UB). Їм вдалося взяти під контроль керівну структуру WiN. У 1948-1952 роках польське UB разом із ЦРУ грало в шпигунську гру, яка призвела до ліквідації сотень антикомуністичних активістів. Польська таємна служба використовувала назву «Operacja Cezary» для позначення цієї гри. FRAZIK, Wojciech. Operacja «Cezary». Prowokacyjna v komenda WiN. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*. 2008, 8(1-2 (84-85), 167-170. ISSN 1641-9561.

¹⁴ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 1-2.

¹⁵ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 2.

¹⁶ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 2.

¹⁷ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 2.

Він назвав¹⁸ концепцію великих підпільних систем «з їхніми осередками, розташованими всюди, та кур'єрами, що рояться від центру до центру»¹⁹ застарілою. Він оголосив «безлідерний опір» «замітанням радянської орбіти», як спонтанний рух без традиційного політичного представництва. Цей рух мав підтримуватися західними розвідувальними службами.

Суть послання Амоса полягає в наступних реченнях: «У разі війни Захід, очевидно, хотів би, щоб армії-сателіти «перейшли на його бік». Це можна досягти лише в тому випадку, якщо ми зможемо створити серед рядових солдатів цих армій відповідний клімат і справжнє бажання зробити це. Жодна організація не здатна досягти цього. Ніхто не виконуватиме наказів. Але рядові солдати перейдуть на наш бік, якщо на їхній моральний дух буде належним чином впливати. Для цього нам не потрібні «лідери», нам потрібні провідні ідеї. Ці ідеї породять лідерів. Маса породять їх, а ідеї будуть їхнім натхненням»²⁰.

Якщо проаналізувати ці слова, можна побачити, як автор намагається підтримати спонтанний рух, який слідує загальним ідеям, і ці ідеї здатні мобілізувати до різних актів опору. Роль розвідки США полягає в тому, щоб пропонувати популярні ідеї пригнобленим людям і підтримувати різні частини вільно організованого руху опору. Реальні дії можуть породити нових лідерів, які зможуть взяти під контроль ширші частини руху. З цими новими лідерами західна розвідка повинна співпрацювати. «Опір без лідерів» може бути також лише початковою фазою руху опору, який може отримати нових лідерів. Якщо нові лідери будуть виявлені, завдяки спонтанності та поширенню руху, їх можна буде замінити. Амос передбачав: «Може настати час, коли більшовизм відступить, похмуро віддаючи одну країну за іншою – і без небезпеки загальної війни»²¹.

Ми бачимо, що концепція, розроблена Амосом (він назвав її «тактикою»), включає підтримку іноземної держави через розвідувальні служби спонтанного руху, який не пов'язаний з емігрантськими структурами, спочатку організований неієрархічно і намагається досягти спільних народних цілей. Цей рух може змінювати свою суть і породжувати нових лідерів. Взаємодія урядових розвідувальних служб та безлідерського руху опору в іноземних державах є типовою для оригінальної концепції Амоса.

¹⁸ Незважаючи на те, що Амос не цитував жодних авторів чи праць, пов'язаних із цією традиційною системою, можливо, що його критика є реакцією на публікацію Фердинанда Отто Мікше. Чехословацький емігрант, натхненний досвідом Другої світової війни, у своїй книзі, вперше опублікованій у 1947 році (вона була кілька разів перевидана і стала популярною на рубежі 1940-х і 1950-х років), запропонував ієрархічні структури зі спеціалізованими відділеннями як оптимальну архітектуру підпільного руху. МІКШЕ, Фердинанд Отто. *Таємні сили: техніка підпільних рухів*. 2. Лондон: Faber and Faber Limited, 1951. ISBN N., с. 113.

¹⁹ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 3.

²⁰ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 3.

²¹ АМОС, Уліус Луїс. 1962, 4.

4 ВІДРОДЖЕННЯ «БЕЗЛІДЕРСЬКОГО ОПОРУ» ТА ЙОГО ПОШИРЕННЯ

В епоху публікації оригінальної версії статті Амосса вона мала лише обмежений вплив. За словами американського експерта Чіпа Берлета, її поширювали в листівках, скинутих з повітря над Кубою в 1961 році, які підготували кубинські активісти-емігранти, пов'язані з ЦРУ, що виступали проти Кастро. Вимагалось створення «фантомних осередків» (Celulas Fantasma)²². «Опір без лідера» нібито також обговорювався як модель повстання у випадку комуністичної окупації Сполучених Штатів Америки²³. Пізніше білі супремасисти стали відповідальними за «версію 2.0» «опору без лідера» та його поширення. У 1983 році Луїс Бім²⁴ опублікував у внутрішньому бюлетені Ку-Клукс-Клану статтю під назвою «Опір без лідера», в якій він представив і розвинув ідеї Амосса, адаптувавши їх для цілей Руху білих супремасистів²⁵. Бім обговорив цю концепцію в середовищі американських ультраправих бойовиків²⁶, а в 1992 році його стаття була переглянута і передрукована в ультраправому журналі «The Seditonist»²⁷. Ця версія набула широкого поширення, спочатку в США, а згодом і в усьому світі. Вона сильно вплинула на расистське і неонацистське середовище в багатьох країнах.

Бім, подібно до Амосса, запропонував створити непірамідальний рух опору, який зможе протистояти проникненню ворожих таємних агентів. На відміну від Амосса, ворогом був не комуністичний режим, а федеральні інституції Сполучених Штатів Америки. Біла расистська спільнота повинна бути здатна створити спільну

²² BERLET, Chip. Leaderless Resistance Publishing History. *Блог Чіпа Берлета: Дослідження для прогресу* [онлайн]. <http://www.researchforprogress.us/topic/>: Chip Berlet, 2017 [cit. 2020-06-28]. Dostupné z: <http://www.researchforprogress.us/topic/39014/leaderless-resistance-publishing-history/>

²³ MCALLISTER, Bradley та Alex P. SCHMID. Теорії тероризму. SCHMID, Alex P. *Routledge Handbook of Terrorism Research*. Лондон: Routledge, 2011, с. 201-271. ISBN 9780415411578.

²⁴ Луїс Бім народився в 1946 році. Він служив кулеметником на вертольоті у В'єтнамі і був нагороджений Почесним хрестом за льотні заслуги. Після повернення до США він почав активно діяти в мілітантському білому расистському середовищі, зокрема в Ку-Клукс-Клані та організації «Арійські нації». Він видавав власний журнал «The Seditonist». Він вважається важливою фігурою в інтелектуальному та стратегічному середовищі білих расистів у 1980-х і 1990-х роках. ПІВДЕННИЙ ЦЕНТР ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БІДНІСТЬ. Луїс Бім. *Південний центр права бідності* [онлайн]. Монтгомері: Південний центр права бідності, 2020 [цит. 2020-06-28]. Доступно з: <https://www.splcenter.org/fighting-hate/extremist-files/individual/louis-beam>

²⁵ BİM, Луїс. Опір без лідера. *Інтерклановий бюлетень та попередження про виживання*. 1983, N.(N.), 12-13. ISSN N. Також доступно за адресою: https://simson.net/ref/leaderless/1983.inter-klan_newsletter.pdf Бім був активним членом Ку-Клукс-Клану, проте мав ширші амбіції щодо мобілізації мас прихильників переваги білої раси. З огляду на це, він опублікував статтю про неієрархічну стратегію в журналі, що видавався сильною ієрархічною пірамідальною організацією. Пізніше він покинув Ку-клукс-клан, а сам Ку-клукс-клан розколовся на різні фракції. За даними Кетлін Блі та Мехр Латіф, низка місцевих кланів перейшла в підпілля і почала співпрацювати з расистськими скінхедами та неонацистами. БЛІ, Кетлін та Мехр ЛАТІФ. Ку-клукс-клан. Самосуд над чорношкірими, іммігрантами та іншими меншинами. БЙОРГО, Торе та Мірослав МАРЕШ. *Самосуд над мігрантами та меншинами*. Лондон: Routledge, 2019, с. 31-42. ISBN 9781138493926.

²⁶ Лідер організації «Білий арійський опір» (W.A.R.) Том Мецгер був важливим партнером у цих дискусіях.

²⁷ BEAM, Louis. Leaderless Resistance. *The Seditonist*. 1992, N(12), 1-4. Доступно також за адресою: <http://www.louisbeam.com/leaderless.htm>

ідеї та пропаганда для фантомних осередків руху опору. Це означає, що деякі «стратегічні кола» білої супремасистської сцени мають відігравати подібну роль, як і американська розвідка в оригінальній концепції 1950-х років.

Бім заявив: «Члени фантомних осередків або окремі особи, як правило, реагуватимуть на об'єктивні події однаково, застосовуючи звичні тактики опору. Органи поширення інформації, такі як газети, листівки, комп'ютери тощо, які є широко доступними для всіх, інформують кожну людину про події, що дозволяє спланувати відповідь, яка може мати багато варіантів. Ніхто не повинен віддавати накази нікому. Ідеалісти, які щиро віддані справі свободи, діятимуть, коли відчують, що настав час, або будуть слідувати прикладу тих, хто йде попереду них.²⁸»

У 1990-х і 2000-х роках ці ідеї знайшли відгук у войовничому праворадикальному середовищі західних країн. Широкий спектр насильницьких дій, скоєних різними суб'єктами (членами молодіжних субкультур, такими як расистські скінхеде, розчаровані військові ветерани або ідіосинкразичні расисти), вимагав розумної стратегічної концепції для підвищення пропагандистського впливу та ефективності войовничих дій. «Безлідерський опір» був широко прийнятий, принаймні як один із можливих способів «боротьби проти системи».

Його поширення супроводжувалося також публікаціями інших авторів, крім Луїса Біма. Наприклад, у романі «Мисливець», написаному Ендрю Макдональдом²⁹ (псевдонім Вільяма Пірса³⁰), у публікації «Безлідерний опір: Де є воля, там є шлях» британського національного анархістського активіста Троя Саутгейта³¹ або в посібнику «Польовий нарис», написаному Максом Хаммером (псевдонім норвезького неонацистського активіста Еріка Нільсена) для транснаціональної організації Blood & Honour (він рекомендує використовувати «опір без лідера» лише в деяких країнах)³².

У Чехії «опір без лідера» пропагувався в неонацистському середовищі в другій половині 2000-х років³³. Найбільше ним надихалися неонацистські організації «Національний опір» (Národní odpor - NO) та «Автономні націоналісти» (AN)³⁴. Вони мали можливість використовувати також чеський переклад роману «Мисливець»³⁵. У 2015 році чеський переклад оригінальної статті Луїса Біма був опублікований у далекому

²⁸ БІМ, Луїс. 1992

²⁹ МАКДОНАЛЬД, Ендрю. *Мисливець*. 2. Хіллсборо: National Vanguard Books, 1998. ISBN 9780937944097.

³⁰ Вільям Лютер Пірс (1933-2002) був лідером неонацистської організації Національний альянс.

³¹ МАККЛІН, Грем Д. Кооптування контркультури: Трой Саутгейт і Національна революційна фракція. *Патерни упереджень*. 2005, 39(3), 301-326. DOI: 0.1080/00313220500198292. ISSN 14617331.

³² HAMMER, Max. *Польовий посібник*. N: Blood & Honour, 2000. ISBN N. Архів автора.

³³ BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA. Чеські неонацисти стають помітними. *Безпекова інформаційна служба* [онлайн]. Прага: Безпекова інформаційна служба, 2007 [цит. 2020-06-30]. Доступно за адресою: <https://www.bis.cz/aktuality/cesti-neonaciste-se-zviditelnuji-85429626.html>

³⁴ MAREŠ, Miroslav. Hrozba politického extremismu z hlediska ozbrojených sil České republiky. *Vojenské rozhledy*. 2009, 18(50)(2), 138-151. ISSN 1210-3292.

³⁵ Видано видавництвом Kontingent Press. Містило передмову, в якій видавництво пояснювало, що чеське видання було мотивоване освітніми та антирасистськими цілями. KONTINGENT PRESS. Předmluva. Lovce. Praha: Kontingent Press, 2008, s. 5-6. ISBN 978-80-254-3105-4.

праві кола³⁶. Чеська сцена передала ідеї «опору без лідера» словацьким праворадикалам³⁷.

5 РЕАЛЬНИЙ ВПЛИВ «ОПОРОМ БЕЗ ЛІДЕРА»

Однак, незважаючи на широке поширення ідеї «опору без лідерів», її вплив на реальні дії протягом тривалого часу був обмеженим. Як приклад дії, натхненної цією концепцією, згадували переважно вибух в Оклахома-Сіті 19 квітня 1995 року. Двоє праворадикальних екстремістів — Тімоті Маквей та Террі Ніколс — атакували федеральну будівлю і вбили 168 осіб³⁸. За словами експерта Данієля Келера, німецька ультраправа терористична група «Націонал-соціалістичний підпілля» (Nationalsozialistische Untergrund), яка діяла в 1999-2011 роках, могла бути під впливом ідеї «опору без лідера» Луїса Біма³⁹.

Однак до середини 2010-х років використання «безлідерного опору» не здавалося дуже ефективним. Серія нападів правих екстремістів-одинаків у західних країнах у другій половині другого десятиліття 21 століття (переважно у 2019 році — Нова Зеландія, США, Німеччина) поновила академічні дебати щодо цієї концепції. Деякі автори вбачають у цих атаках підтвердження успіху «опору без лідера»⁴⁰. Під час коронавірусної кризи експерти попереджають, що праворадикальні угруповання в США використовують концепцію «опору без лідера» для активізації насильницьких протестів проти антипандемічних обмежень та підтримки терористичних атак (пов'язаних із жертвами певної раси).

³⁶ ЛУЇС, Бим. Опір без лідера. *Південний водолаз* [онлайн]. Прага: Південний водолаз, 2015 [цит. 2020-06-30]. Доступно з: <https://deliandiver.org/2015/07/louis-beam-odpor-bez-vudce.html>. Той самий видавець переклав також текст, критичний щодо «опору без лідера», в якому автор закликає до руху з сильним лідером. МОРГАН, Джон. Опір з лідером, або дилема сучасної правої партії. *Dělský potápěč* [онлайн]. Прага: Dělský potápěč, 2015 [цит. 30.06.2020]. Доступно за адресою: <https://deliandiver.org/2015/03/odpor-s-vudcem-aneb-dilema-dnesni-pravice.html>

³⁷ ЯНІЧЕК, Томаш. *Сучасне крайнє праве насильство на Словащині*. Брно, 2015. Дипломна робота. Факультет соціальних досліджень Масариківського університету. Керівник роботи Мірослав Мареш.

³⁸ MARTIN, Gus. *Розуміння тероризму. Виклики, перспективи та проблеми*. 4. Лондон: Sage, 2012. ISBN 978-1452205823.

³⁹ КЕЛЕР, Даніель. Німецька «Націонал-соціалістична підпільна організація (NSU)» та англо-американські мережі. Інтернаціоналізація ультраправого терору. ДЖЕКсон, Пол та Антон ШЕХОВЦОВ. *Повоєнна англо-американська ультраправа: особливі відносини ненависті*. Нью-Йорк: Palgrave Macmillan, 2014, с. 122-141. ISBN 978-1-137-39621-1.

⁴⁰ Леонард Вайнберг заявив: «Очевидна нездатність ФБР та інших правоохоронних органів ідентифікувати потенційних злочинців, а тим більше передбачити їхні напади, підтверджує аргумент Луїса Біма, висунутий ним ще кілька десятиліть тому». ВАЙНБЕРГ, Леонард. Напади «одинаків» доводять, що Луїс Бім мав рацію щодо «опору без лідера». *Fair Observer* [онлайн]. Маунтін-В'ю: Fair Observer, 2019 [цит. 30.06.2020]. Доступно за адресою: <https://www.fairobserver.com/global-terrorism-news/lone-wolf-attacks-louis-beam-leaderless-resistance-domestic-terrorism-us-news-88710/>

COVID-19 та федеральний характер заходів) з метою залучення більшої кількості людей до своїх пропагандистських платформ (різні чати в Telegram або Gab)⁴¹.

Останні тенденції підтверджують вплив оригінальних ідей Біма, проте не ясно, чи всі злочинці дійсно діють з наміром бути частиною руху опору⁴². Заявлене натхнення іншими «одинаками» (Андерс Брейвік, Brenton Tarrant тощо) не здається достатнім для того, щоб називати їхні напади «опором без лідера». Однак це, безперечно, небезпечна тенденція, яка може мобілізувати нових прихильників.

Поняття «опору без лідера» є ширшим, ніж лише тероризм одиноких вовків⁴³. Воно повинно слугувати масовій хвилі підливних дій. Недавня академічна тенденція пов'язувати його лише з тероризмом одиноких вовків є занадто вузькою і ігнорує ідеологічний та стратегічний вимір (серед іншого, вироблення провідних ідей стратегічними мислителями всередині руху).

«Опір без лідера» не обмежується лише праворадикальною сценою. Подібні концепції були розроблені й іншими екстремістськими течіями. Американський експерт Марк Сагеман бачить чіткі подібності між ідеями Біма та основною лінією публікації «Заклик до глобального ісламського опору», написаної Хакімом (відомим як Абу Мусаб аль-Сурі або Мустафа Сетмаріам Наср) у 2004 році. Сагеман у цьому контексті говорить про «джихад без лідера»⁴⁴. Інший експерт, Пол Йоосе, виявив збіги між структурами екологічних екстремістів і «опором без лідера»⁴⁵. Важко довести, що ісламісти або екологічні екстремісти читали статтю Біма, але через багато збігів це не виключено.

6 «ОПІР БЕЗ ЛІДЕРА», ВІЙСЬКОВА СФЕРА ТА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ

Якщо повернутися до витоків концепцій Амоса і Біма про сильні рухи опору, які повинні бути здатні породити нових лідерів і більш витончені форми партизанської війни, то досі ми не бачимо такого успіху «опору без лідерів».

⁴¹ ВАЛНЕР, Клаудія та Джессіка УАЙТ. Ультраправі та коронавірус: екстремістські голоси, підсилені глобальною кризою. *Королівський інститут об'єднаних служб* [онлайн]. Лондон: Королівський інститут об'єднаних служб, 2020 [цит. 30.06.2020]. Доступно за адресою: <https://rusi.org/commentary/far-right-and-coronavirus-extreme-voices-amplified-global-crisis>

⁴² КЕЛЬЕР, Даніель. *Правий тероризм у XXI столітті: «Націонал-соціалістичний підпілля» та історія терору з боку ультраправих у Німеччині*. Лондон: Routledge, 2017. ISBN 978-1138123281.

⁴³ Див. комплексний стратегічний аналіз (включно з пропагандистськими аспектами) у TOMASIEWICZ, Jarosław. *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej. Przegląd Geopolityczny*. 2009, 1(1), 161-190. ISSN 2080-8836. Також доступно за адресою: https://przeglad.org/wp-content/uploads/2015/01/Tomasiewicz_Jaroslaw_PG_t.1.pdf.

⁴⁴ САГЕМАН, Марк. *Терористичні мережі джихаду без лідерів у XXI столітті*. Філадельфія: Видавництво Пенсильванського університету, 2008. ISBN 9788170493532.

⁴⁵ JOOSSE, Paul. Опір без лідерів та ідеологічна інклюзія: випадок Фронту визволення Землі. *Тероризм та політичне насильство*. 2007, 19(3), 351-368. DOI: 10.1080/09546550701424042. ISSN 0954-6553.

фактом є те, що залишилися лише дії терористів-одинаків та невеликих угруповань, які не мають можливості створити сильний та широкомасштабний бойовий рух. З іншого боку, ситуація у сфері безпеки змінилася порівняно з періодом холодної війни, а уявлення про війну включає її нові форми. У нових формах (або поколіннях війни) ефективність «опору без лідера» може бути підвищена.

Підтримка бойового духу та постійна мобілізація прихильників (в тому числі за допомогою Інтернету) є основними умовами для формування підривних можливостей в контексті війни⁴⁶-покоління, яка базується на асиметричних підходах. Експерт Джордж Мішель навіть вважає «опір без лідерів» явищем, що адаптується до війни 5-го покоління, через його зростаючий зв'язок з використанням сучасних технологій та транснаціоналізацією. Необмежене поле бою є типовим як для «опору без лідера», так і для 5-го покоління війни⁴⁶.

Незважаючи на те, що військова ефективність «опору без лідера» дотепер була відносно низькою, ми можемо знайти значні перетини його учасників з військовою сферою. У військовому середовищі було кілька важливих авторів або виконавців, пов'язаних із «опором без лідерів». Луїс Бім і Тімоті Маквей були військовими ветеранами (Бім — війни у В'єтнамі, Маквей — війни в Перській затоці). Розчаровані солдати або ветерани можуть завдяки своїм навичкам бути важливими членами невеликих «фантомних осередків» або виконавцями індивідуальних атак.

На відміну від цього, військовий персонал також може бути об'єктом нападів, що здійснюються в контексті «безлідерного опору». Вони сприймаються як частина «системи». Злочинцями можуть бути інші військовослужбовці або люди з невійськового середовища. Важливо зазначити, що багато сучасних індивідуальних терористів вважають себе «солдатами» і іноді під час своїх дій носять неоднозначну форму або пов'язують свої дії з військовими конфліктами⁴⁷. Це також може викликати у них інтерес до протистояння «справжнім солдатам».

У ширшому контексті «опір без лідерів» може бути використаний у контексті сучасної гібридної війни. Спонтанна насильницька вільна мережа може спричинити хаос і полегшити операції спеціальних сил та добре керованих парамілітарних груп під час «гарячої фази» гібридної війни. Під час тривалих гібридних кампаній, відповідно в контексті політичної війни⁴⁸, стабільний рух «опору без лідера» може бути використаний як інструмент для ослаблення та дискредитації ворога. Підтримка таких рухів іноземною розвідкою повертає нас до витоків концепції Амосса.

⁴⁶ MICHAEL, George. *Lone Wolf Terror and the Rise of Leaderless Resistance*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2011. ISBN 9780826518576.

⁴⁷ HARTLEB, Florian. *Lone Wolves: The New Terrorism of Right-Wing Single Actors*. Cham: Springer, 2020. ISBN 9783030361525.

⁴⁸ ГАЛЕОТТИ, Марк. *Російська політична війна: виходячи за межі гібридної війни*. Лондон: Routledge, 2019. ISBN 978-113-8335-950.

7 ПРОТИДІЯ «БЕЗЛІДЕРСЬКОМУ ОПОРУ»

«Опір без лідерів» — це гнучке та адаптивне явище, яке має широкий спектр проявів. Боротьба з ним є великим викликом через його вільний та спонтанний характер, включаючи пропагандистські загрозливі повідомлення, пов'язані з поширенням інформації про кожну дію, яка може бути пов'язана з цією ^{концепцією}49. Основна рекомендація щодо протидії «опору без лідера» — реагувати з метою його запобігання, а після його спалаху — реагувати на його мінливу сутність та зупиняти його поширення і перетворення на сильний ефективний повстанський рух.

Протидія «безлідерському опору» є завданням для комплексної архітектури безпеки, яка здатна реагувати на вищезазначені різновиди та етапи розвитку (від пропаганди, тероризму «одинаків» і невеликих угруповань, розрізнених масових актів підірвної діяльності до перетворення на більш витончене повстання). Це вимагає інноваційних і автономних підходів окремих інституцій, а також сильного лідерства. Боротьба з тероризмом без лідера та боротьба з повстанням без лідера не вітаються, навіть якщо ворог діє без лідера.

З огляду на специфічні особливості «опору без лідера», можна рекомендувати такі заходи:

1) Використання ефективних контрнарративів. Успіх «опору без лідерів» базується на спільних ідеях. Їх усунення є завданням для всього відповідального політичного представництва та суспільства. Конкретні контрнарративи можуть бути підготовлені експертними групами, пов'язаними з урядовими органами;

2) Виявлення «одинаків» та невеликих осередків. Останнім часом найважливішим завданням є вдосконалення методів виявлення можливих ініціаторів та «рядових бійців» безлідерського опору. Як зазначив Флоріан Хартлеб про злочинців: «коли людина заявляє, що вона є «військовим загоном» з бойовим менталітетом, відкрито висловлює симпатію до використання зброї, ідентифікує себе з колишніми виконавцями вбивств та насильницьких дій, а також, здається, натхненна місіонерським ^{покликом}50.

3) Ефективна розвідувальна робота в середовищі опору, що вимагає координації платформ для обміну інформацією між кримінальною розвідкою, закордонною розвідкою та військовою розвідкою (через вищезазначені перетини з військовою сферою). Зростаюче використання Інтернету та можливе використання кібератак «опором без лідерів» має призвести до залучення установ з галузі кібербезпеки;

4) Правоохоронні органи та судова система розглядають «безлідерний опір» як стратегічну концепцію. Юридичні органи повинні враховувати, що нібито ізольовані дії насправді є частиною ширшої стратегічної концепції;

⁴⁹ Пол Йоос навіть описує «опір без лідера» як «риторичну конструкцію, «ідеологію бурхливості», що надає сенс і піднімає настрій як засновникам руху, які пропагують цю стратегію, так і початківцям-одинакам, які розглядають можливість відгукнутися на їхні заклики». Йоос, Пол. Опір без лідера та самотність одиноких вовків: дослідження риторичної динаміки насильства одиноких дійових осіб. *Тероризм та політичне насильство*. 2017, 29(1), 52-78. DOI: 10.1080/09546553.2014.987866. ISSN 0954-6553.

⁵⁰ ГАРТЛЕБ, Флоріан 2020.

5) Відповідні військові реакції у разі серйозного спалаху «безлідерного опору». У разі масових підіривних дій «фантомних осередків» з використанням військової техніки (включно з нападами на військові склади) застосовувати ефективну тактику «роїння», спрямовану на ліквідацію найактивніших осередків, та використовувати концепцію «зони відповідальності» для контролю над територіями повстанців⁵¹.

6) Парадоксально, але розрізнений і неорганізований характер опору може бути підтриманий силами протиповстанської боротьби в тому випадку, коли зростає загроза його перетворення на добре організований рух. Однак такий підхід повинен бути тимчасовим і служити лише для реструктуризації та вдосконалення протиповстанської боротьби.

ВИСНОВОК

Якщо проаналізувати слабкі та сильні сторони концепції (яку іноді називають тактикою, а іноді стратегією), можна побачити мобілізаційний потенціал як «перевагу результату». Багато людей можуть посилити свою особисту участь у повстанських діях, якщо відчують, що є частиною масової «комплексної стратегії». Перевагою для повстанців є також той факт, що влада не в змозі повністю ідентифікувати всі невеликі осередки та окремих осіб. Вони можуть здивувати різноманітними атаками. Слабкий уряд або окупаційна влада можуть бути змушені капітулювати лише через такий масовий характер атак. З іншого боку, перехід до ефективної «військової машини» є найбільшою слабкістю у випадку, якщо ворог здатний протистояти нескоординованим атакам і крок за кроком ліквідувати своїх повстанських ворогів, які не здатні організувати добре організовану і озброєну підпільну армію для «реальної битви». У майбутніх повстаннях дуже важливою буде здатність підтримувати функціонування Інтернету та електронних комунікацій як таких або знищувати сучасні комунікаційні технології (а в такому випадку — знайти модель координації опору без лідера).

«Опір без лідерів» є важливою підіривною концепцією, незважаючи на те, що її основи були сформульовані на початку 1950-х років. Її первісний характер як тактики, яка мала підтримуватися розвідкою США, згодом трансформувався в більш широкі стратегічні концепції, що використовуються екстремістами (в тому числі частиною чеської екстремістської сцени). Підвищений інтерес до «опору без лідера» викликаний хвилею тероризму «одинаків» в останні роки, а також адаптацією деяких екстремістів до кризи, пов'язаної з коронавірусом. Ця концепція може бути використана зловмисниками в різних гібридних кампаніях та в контексті політичної війни. У новій ситуації «опір без лідера» може бути небезпечнішим, ніж раніше. Він також вимагає глибокого знання концепції та ефективного планування контрстратегій у цивільній, правоохоронній, розвідувальній та військовій галузях.

⁵¹ FREUDENBERG, Dirk. *Theorie des Irregulären: Partisanen, Guerillas und Terroristen im modernen Kleinkrieg*. Бібсбаден: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. ISBN 978-3531157375.

Ця стаття була написана в рамках дослідницького проекту OPTIZ «Оптимізація розвідувальної діяльності та розвідувальних установ в умовах мінливого середовища» (OP-TIZ9070204510), фінансованого Міністерством оборони Чеської Республіки (дослідницька програма з питань оборони «Розвиток збройних сил Чеської Республіки»).

Автор: **проф. Мірослав Мареш, доктор наук**, народився в 1974 році. Він є гарантом безпеки та стратегічних досліджень на кафедрі політичних наук факультету соціальних наук Масарикового університету в Брно. Він зосереджується на дослідженні екстремізму та тероризму в Центральній Європі. Він є членом Європейської експертної мережі з питань тероризму. Працював з ОБСЄ та брав участь у заходах Європейського Союзу з протидії екстремізму та тероризму. Є автором або співавтором понад двохсот публікацій (серед інших, разом з Астрід Беттічер написав книгу «Theorien, Extremism – Konzepte, Restoring», видану в 2012 році в Мюнхені).

Як цитувати: MAPEŠ Miroslav. Опір без лідера: розвиток, протидія та дослідження концепції повстанського руху. *Vojenské rozhledy*. 2020, 29 (3), 041-056. ISSN 1210-3292 (друкована версія), 2336-2995 (онлайн-версія). Доступно за адресою: www.vojenskeroz-hledy.cz